

Thea Feveile Sejr Hansen

Var nyhederne bedre i gamle dage?

En retorisk stemmeanalyse af Radioavisens sproglige udvikling og en kritik af den til stadighed versonende mediesprogsdebat

ABSTRACTS

Trods løbende sproglige tiltag i DR for at bevare et forståeligt og korrekt talesprog, fortsætter kritikken af mediesproget. Sproget anklages især for at være så hurtigt og sjusket udtalt at forståeligheden nedsættes. For at efterprøve om det passer, har jeg analyseret seks radioaviser fra 1936-2010 og redegjort for udviklingen på især tre punkter; tempo, artikulation og tryk. Mine resultater støtter ikke kritikernes påstande. Afslutningsvis redegøres der for hvorfor hensynet til de situationelle vilkår er vigtigt for at foretage en valid og underbygget kritik.

Despite efforts to maintain clear and correct spoken language in Denmark's largest broadcasting company, DR, criticism of the language used in the media continues unabated. Rapid speech and sloppy pronunciation, in particular, are said to reduce intelligibility. To test the validity of these claims, I have analysed six radio news broadcasts that aired between 1936 and 2010, focusing on developments of speed, articulation and stress. My results do not support the critics' claims. By way of conclusion, I discuss the importance of taking account of the rhetorical situation in articulating and supporting such criticism.

EMNEORD:

mundtlighed, stemmeanalyse, retorik, radioavisen, sprogdebat

KEY WORDS:

orality, voice analysis, rhetoric, radio news, media language

På grund af en ”ringe og uudviklende sprogbehandling” i DR, er den gode oplæsning ved at uddø hvilket skaber et ”et hul i kulturhistorien.” Sådan skrev Georg Metz i Information i november 2012. Ingen, end ikke de nationale medier, tager ansvar, tilføjede han, og ”[m]ed en sådan passivitet udvikler man ikke noget. Slet ikke i mundtlig formidling.” Nogle måneder senere skrev Ole Gustav Justenlund i Berlingske at ”[u]dtalesjusk og vuggestuegrammatik, slappe og forslidte floskler, gerne garneret med lidt smart handelshøjskoleengelsk, er kendetegnende for nutidens mediesprog. Vel at mærke ikke kun på slam-kanalerne.” Julie Fabricius mener at ”[m]ediesproget, som vi hører det nu, er en syg afart af det danske sprog.“ (2010) Dansk er tilsyneladende på vej lige lukt i den sproglige affaldsskakt. Det er i hvert fald det indtryk man får når man læser debatartikler om dansk sprogudvikling. Også i akademisk kontekst er udviklingen af talt dansk blevet fremstillet som degressiv. Nu afdøde professor Peder Skyum-Nielsen dedikerede en stor del af sit virke til at undersøge mediesprogets status og udvikling. Hans konklusion var at seernes og lytternes mulighed for at forstå det sagte bliver værre og værre i takt med at tempoet stiger, stavelser ”sluges” og tryk fejlplaceres. På baggrund af denne genkommende kritik, er det nærliggende at spørge sig selv om hvor slemt det står til og om vi bør gøre mere for at sikre at dansk talesprog fortsat er til at forstå.

Kritikerne favoriserer ofte direkte eller indirekte tidligere tiders sprogbrug ved at påpege den negative udvikling. Og uanset om man er enig i kritikken af mediesproget i dag eller ej, er der ingen tvivl om at sproget lyder anderledes end det gjorde i 30'erne, 60'erne og 80'erne. Det kan dog være svært for lytteren at afgøre præcis *hvad* der har ændret sig. Ifølge mange sprogkritikere er det særligt tempoet der er steget, udtalen der er blevet mere sjusket og trykkene der lægges forkert. Med Skyum-Nielsens ord er diagnosen: ”temposyge”, ”stavelseskannibalisme” (prøv i øvrigt at sige dette ord uden at sluge en stavelse!) og ”trykkesyge” (2008). Skyum-Nielsen anvender her det man inden for mundtlig retorik kender som mundtlighedskriterierne (også kendt som talemomenterne eller udtrykselementerne). Disse består af melodik (toneleje og tonegang), dynamik (volumen og emfatiske tryk), motorik (tempo og pauser), artikulation og klang – altså talens paraverbale træk. Det paraverbale forstås her som det stemmemæssige, dét der ligger ud over det verbale (ordene), men som er uafhængigt af det non-verbale (mimik og kropssprog). Det er *måden* hvorpå noget siges. Udover at være deskriptive kan mundtlighedskriterierne også anvendes normativt, hvilket jeg vender tilbage til senere i denne artikel.

Herudover anvender man på et mere overordnet plan også begrebet mundtlighed som dækkende for hvorledes talesproget adskiller sig fra skriftsproget og for hvad der er hensigtsmæssigt i talesituationer. Til sammen gør disse analyseredskaber det muligt at præcisere hvori forskellen mellem to eller flere mundtlige ytringer består. Jeg har brugt disse analyseredskaber til at foretage en auditiv analyse suppleret med data frembragt ved hjælp af computerprogrammet Praat.¹ For at kunne do-

1. Programmet kan downloades gratis på www.fon.hum.uva.nl/praat. Dansk instruktion findes på www.sprog-museet.dk/udtale/praat

kumentere hvilken udvikling der er sket i dansk mediesprog, har jeg analyseret seks radioaviser sendt mellem 1936 og 2010. Denne auditive analyse vil jeg lade ligge til grund for en vurdering af om kritikerne har ret i deres dom over det danske mediesprog eller ej.

Denne artikel er skrevet på baggrund af to overordnede antagelser:

- 1) Påstandene om at ”speedsnak”, ”trykkesyge” og ”udtalesjusk” dominerer mediesproget i dag synes at mangle belæg. Jeg har derfor foretaget en analyse af udvalgte radioaviser for at efterprøve kritikkenes validitet.
- 2) Hvis kritikerne ikke har ret i deres påstande, kan en optik der inddrager hensynet til en ytrings retoriske vilkår måske forsvare eller forklare den paraverbale udvikling og dermed bidrage til at nuancere sprogdebatten.

Trods min første antagelse, er der mange forskere der har beskæftiget sig med mediesproget før mig. Særligt relevante er som nævnt Peder Skyum-Nielsen som bl.a. ledede forskningsprojektet ”Mediesproget Nu” (2006-2008). Forskningsprojektet udmundede bl.a. i bogen *Godt Dansk* (2008) hvori det paraverbale behandles i kapitlet ”Vellyden”. Derudover har Jacob Thøgersen, lektor ved Sprogforandringscentret DGCSS og forskningsgruppen LARM, foretaget relevante analyser af talesproget, bl.a. i ”Talesproget i radioavisen: Det kanoniserede talesprogs anatomi”. De to forskere er til dels enige om hvad der er sket med mediesproget (tempoet er øget, pauserne blevet færre og kortere og antallet af udtalte stavelser reduceret), men de er ikke enige om hvordan denne udvikling bør vurderes. Hvor Skyum-Nielsen mener at udviklingen er ødelæggende for forståeligheden og for bevarelsen af dansk talesprog, konkluderer Thøgersen at normidealet for mediesproget naturligt ændrer sig over tid (2011, 211). Derudover viser Thøgersens forskning at ”vi stadig opererer med en forholdsvis veldefineret og forholdsvis snæver norm for ”det bedste talesprog”, men at denne norm har nærmet sig det folkelige (”demos”) i stedet for at være en elitær norm forbeholdt de få” (ibid.). Denne konklusion synes min analyse at kunne bekræfte. Derudover kan et retorisk begreb som hensigtsmæssighed (*aptum*) og hensynet til de retoriske vilkår virke som belæg for at en løbende sproglig udvikling er både naturlig og nødvendig. Inden for forståelighedens rammer naturligvis. Mine resultater gendriver desuden mange af Skyum-Nielsens kritikpunkter og anbefalinger som ikke virker velunderbyggede.

RADIOAVISEN SOM SPROGLIGT NORMIDEAL

Der er flere grunde til at vælge Radioavisen som analysemateriale hvis man ønsker at undersøge sprogets status og udvikling. Ikke kun er det praktisk fordi der er bevaret optagelser fra 1936 til i dag, meget tyder også på at Radioavisen er udtryk for

det samtidige talesprog, om end en smule mere konservativt (Thøgersen 2011, 211; Larsen 2010, 68; Lund 1991, 472f), og det er ofte kun de ændringer der for alvor har slået igennem i det daglige talesprog som finder vej til Radioavisen. Radioavisen (og DR i øvrigt) har i mange år været betragtet som sprogligt efterlignelsesværdig, og udtalen anses i nogen grad stadig for at være den mest korrekte (Jubilæumsudsendelse 2006, 31,00 min.). ”I Danmark udgør radioavisen et særligt ophøjet normideal for talesproget” (Thøgersen 2011, 185), og ”[n]år man er i Radioavisen tager man gråt jakkesæt på – sprogligt talt” (ibid., 187). Sprogforsker Frans Gregersen siger i DR’s *Kampen for Sproget* at man i Radioavisen ”tager sit sproglige søndagstøj på”, og der er da også flere nyhedsoplæsere der har modtaget DR’s sprogpris. Som det ses, har Radioavisen med tiden fået en særlig sproglig status. Denne status er ikke kun noget som DR selv har arbejdet for, men også noget der pålægges DR udefra. DR er en public service-kanal, og ”[p]ublic service-virksomheder har en særlig pligt til at anvende det danske sprog. Denne opgave har vital betydning for bevarelsen af dansk sprog og kultur. Talesproget i radio og tv og lyd kvaliteten er i øvrigt afgørende for borgernes mulighed for at opfange og forstå programmernes indhold” (Svendsen 2010, 144). Også Blom påpeger DR’s sproglige ansvar som ”den vel nok stærkest normdannende instans for den mundtlige sprogudvikling i Danmark” (Blom 2010, 22). Selvom kritikerne kan foranledige en til at tro noget andet, så er DR sig allerede dette ansvar bevidst: ”[DR har] altid været en vigtig normsættende faktor for dansk sprogbrug, både i rollen som sprogbevarer og som sprogfornyer” (DR’s sprogpolitik 2009). Derudover har DR siden 1940’erne udgivet bøger om korrekt udtale, nedsat sprogudvalg, udgivet månedsbreve om den interne sprogbrug og skrevet sprogpolitikker. En af grundene til at man tidligt stillede højere sprogkrav til journalister og speakere er at DR indtil 1980’erne med deres monopol var en vigtig fælles sproglig referenceramme (Lund 1991, 472). Selvom mediebilledet har ændret sig, spiller DR stadig en lignende rolle i dag, idet Radioavisen ”med næsten tre millioner daglige lyttere [er] Danmarks største nyhedsmedie” (dr.dk/radioavisen).

RADIOAVISENS ÆNDREDE RETORISKE VILKÅR

Noget af det der kan forklare de sprogændringer som jeg har fundet i min analyse er ændringer i Radioavisens retoriske vilkår. En forståelse af de (interne og eksterne) krav der løbende er blevet stillet til Radioavisen kan som sagt muligvis forklare og hjælpe til en vurdering af sprogudviklingen.

Informationerne til dette historiske afsnit er indsamlet fra dr.dk, Den Store Danske Encyklopædi på nettet (DSD) og danmarkshistorien.dk hvis indhold skrives af forskere fra Aarhus Universitet (AU).

Statsradiofonien oprettes i 1925 og var ejet af Staten indtil 1959 hvor den blev en selvstændig offentlig institution kendt som Danmarks Radio (dr.dk). Den første ra-

radioavis, ”Pressens Radioavis”, blev sendt i 1926 og bestod af oplæsning af telegrammer foretaget af den skrevne presses redaktører og oplæsere (DSD; Poulsen 1988, 85; TV! TV! TV! 6,27 min.). Før 1926 blev dagens nyheder udelukkende formidlet via trykte medier. Den tidligste indikation på at telegrammerne blev omskrevet og tilpasset det mundtlige medie frem for det skriftlige er fra 1962 (Berlingske 2006), altså to år før Danmarks Radio overtog drift og oplæsning af Radioavisen. Radioavisen produceres efter 1964 i samme hus som bl.a. TV-Avisen (dr.dk), hvilket betyder at de mundtlige medier samles og varetages af journalister ansat uden for den skrevne presse.

DR spillede særligt fra 1950’erne og frem til monolets ophør i 80’erne en oplysende og opdragende rolle på indholdssiden såvel som på udtrykssiden (Hansen 2012, 23; TV! TV! TV! 12,20 min.), men herefter ændrede public service-kravene sig mere i retning af at udsendelserne skulle være i overensstemmelse med seernes og lytternes interesser og mindre docerende (AU). Gradvist fik lytter- og seermålinger indflydelse på programtilrettelæggelsen (ibid.). Herefter opstod der nemlig konkurrence om lytterne og seerne, hvilket med stor sandsynlighed har haft indflydelse på sproget. For eksempel siger programchef Jens Holme i Radioavisens jubilæumsudsendelse at tempoet har en opmærksomhedsskabende funktion: ”For det første er der sket noget med tempoet. Vi tænker langt mere på at få fat i lytterne. Det er ikke en pligt at høre radioavis” (49,58 min.). DR og Radioavisen skal nu gøre en aktiv indsats for at fastholde lytteren, for hvis lytteren ikke føler sig adresseret, er der mange andre kanaler og programmer som lytteren kan vælge. Disse kanaler og programmer er med til at udvide rammerne for mundtlig formidling og medfører større diversitet i mediesproget (TV! TV! TV! 15,55). Sprogformen i DR ændrer sig i takt med det øgede fokus på forståelse og på lytterens faktiske interesser, og ”[d]en anbefalede form hævdes at være den mest effektive, den, der er mest upåfaldende, og dermed den der bærer budskabet lige i gennem“ (Lund 1991, 475). I lang tid betød det for DR’s oplæsere at stemmen skulle være neutral og højst ”varianter af det samme klassiske rigsmål” (Jørn Lund i TV! TV! TV! 14,10 min.). ”Hele mennesket skulle helst være usynligt, og tingen selv træde frem. Altså nyhederne” (ibid., 14,40 min). Dette sikrede man allerede fra 1925 ved at lade alle værter tage en mikrofonprøve (ibid., 12,30 min.) og ved i 1948 at genudgive Ulla Albecks *Farlige Ord – en Rettesnor for rigtig Udtale af dansk Rigssprog*. ”Farlige ord” skulle forstås som de ord hvis udtale der kunne herske tvivl om. Selvom der i dag er mere stemmemæssig mangfoldighed blandt DR’s oplæsere, er der stadig et ideal om at oplæsningen skal ligne rigsdansk: ”Landsdækkende nyhedsudsendelser og programpræsentation formidles på basis af et klart og tydeligt, alment forståeligt dansk uden brug af en markant dialekt eller fremmed accent, som kan virke forstyrrende for forståelsen af indholdet” (DR’s sprogpolitik 2001).

Sproget i Radioavisen har altså med tiden bl.a. bevæget sig fra det skriftsprogsorienterede til det talesproglige. Men er det dermed blevet mere eller mindre transparent? Transparens fremhæves af blandt andet Jette Barnholdt Hansen (2007) som et ideal inden for stemmebrug, og jeg anser begrebet for at være relevant i den verserende sprogdebat. Transparent stemmebrug betyder at udtalen er genkendelig, og ”en stemme kan klassificeres som transparent, hvis den ikke umiddelbart trækker lytterens koncentration til sig – væk fra selve kommunikationen” (Hansen 2007, 55). Det betyder at oplæsningsstemmen helst skal ligne lytterens eller noget som lytteren genkender for at bære budskabet i gennem. Hvis vi som nutidige lyttere hører en gammel optagelse, vil de fleste af os fx nok bemærke den anderledes udtale før vi lytter til det sagte. Hvis tempoet, artikulationen, klangen, trykfordelingen eller melodikken ikke er genkendelig for lytteren, skabes der en distance (ibid.). Denne distance eller opmærksomhed på oplæserens stemme kaldes opacitet (ibid.). Opake stemmer var sandsynligvis det man forsøgte at undgå ved at lade DR’s værter gennemgå en meget omfattende mikrofonprøve og ved at holde sig til det mere formelle (og skriftnære) sprog.

Idealet om transparens findes stadig i DR, men har nu mere karakter af at sproget skal ligne det øvrige talesprog frem for at være elitært og docerende. Normidealet er derfor foranderligt og afhænger i høj grad af de situationelle vilkår. Disse konstant forandrede situationelle vilkår bør inddrages i sprogdebatten for at skabe grundlag for en vurdering af hvad der er transparent og hensigtsmæssigt.

DOVENSKAB OG ”TUMPETRYK”

Trods DR’s forsøg på at holde et højt sprogligt niveau, kritiseres DR som nævnt stadig for ikke at gøre nok for bevarelsen og fremmen af et korrekt og ordentligt dansk. ”Det problematiske sprog i DR, 24syv og TV 2 skyldes en mangelfuld sprogforvaltning i DR” (Metz 2012) og ”Radio- og tv-folk [...] og andre fra »den snakkende klasse«, der uden blusel boltrer sig i de elektroniske medier, har en stor andel i den sproglige forringelse, der finder sted. De snakkende afspejler ikke blot den sproglige nedtur; de forstærker den” (Justenlund 2013) lyder det bl.a. Kritikpunkterne er sjældent helt konkrete og opsummeres somme tider som ”dårligt sprog og utydelig udtale” og som generel ”sproglig dovenskab” (Justenlund 2013). Skyum-Nielsen har forsøgt at organisere sin kritik efter mundtlighedskriterierne for at forbedre det mundtlige som han mener ”trænger hårdt til at blive behandlet”, da vi ”ingen tradition for veltalenhed” har (Skyum-Nielsen 2008, 335). Ligesom de to andre nævnte kritikere lægger Skyum-Nielsen stor vægt på artikulation som han bruger 23 sider (40 hvis frasering inkluderes) ud af 68 sider på. Kapitlet ”Vellyden” kan minde om *Farlige ord* idet der undervejs angives hvordan et ord der kan herske tvivl om bør udtales (ibid., 350-362). For Skyum-Nielsen skyldes problemet med utydelig udtale særligt ”stavelseskannibalisme” – altså at noget at det sagte ord forsvinder på enten

bogstavs- eller stavelsesniveau. Artikulationen vurderes til at blive forværret af at tempoet er steget de sidste 40-50 år, den såkaldte ”temposyge” (ibid., 381-383). Sammenkædningen af tempo og artikulation findes også hos Jacobsen og Skyum-Nielsen i *Dansk Sprog* (2007, 209). Et sidste specifikt kritikpunkt, der ofte fremføres, og som jeg vil medtage og behandle i denne artikel er ”trykkesygen” (ibid., 391) som er diagnosen for at der placeres for mange tryk i en sætning eller frase. Derudover er der ”tumpetryk” som er det samme som Metz kalder ”forkerte betoninger” (2012), altså at nogle ord som ikke i daglig tale har emfatisk tryk får det i mediesproget.

Således har jeg altså forsøgt at opsummere sprogkritikernes indvendinger som hjemmehørende i de tre mundtlighedskriterier artikulation, motorik og dynamik. De fem mundtlighedskriterier er egentlig stærkt internt knyttet (Jørgensen 2009, 245), og det kan derfor synes reduktionistisk at tale om artikulation, tempo og tryk isoleret. Ikke desto mindre har jeg netop forsøgt at isolere disse tre kriterier dels for at efterprøve validiteten i kritikernes påstande om den sproglige udvikling/ degresion og dels for at skabe et fundament for min egen vurdering af udviklingens hensigtsmæssighed. I min opsummering suppleres mine resultater med de observationer jeg har gjort på melodik- og klangområdet.

RADIOAVISEN FRA 1936 TIL 2010

De seks analyserede udsendelser er fra 26. august 1936, 6. oktober 1948, 4. november 1956, 18. oktober 1977, 16. november 1993 og 16. november 2010. Udsendelserne er udvalgt efter grundig lytning til flere timers udsendelser fra forskellige årtier og vurderes at være repræsentative for deres periode. For sammenlignelighedens skyld er der kun valgt mandlige oplæsere fra P1.

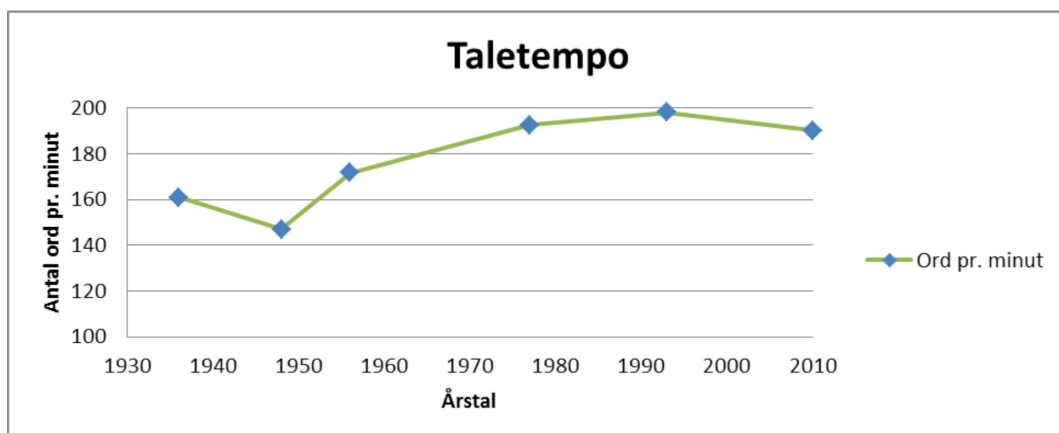
De analyserede lydfiler er desværre ikke offentligt tilgængelige, men kan findes på Statsbiblioteket eller i LARM's arkiv CHAOS hvor de er til rådighed i forbindelse med undervisning og forskning.

Motorik

Taletempoet kan måles på forskellige måder. Skyum-Nielsens påstande synes at være baseret på et skøn idet han ikke præsenterer nogen empiriske belæg for dem. Jeg har til gengæld kunnet anvende Thøgersens metode og brugt *praat-scripts* (koder som automatiserer analyseprocessen i programmet Praat). Den første kode brugte jeg til at måle antallet af ord pr. minut i hver udsendelse. Denne metode medfører at ord som ”i” og ”grænseovergange” får samme vægt. Jeg vurderer dog ikke at der er så stor forskel på antallet af lange og korte ord i de analyserede udsendelser at denne metode vil give markant misvisende resultater. Jeg har udeladt alle pauser, og ”antal ord pr. minut” er altså udtryk for den effektive tale. Ved hjælp af et andet *praat-script*, udregnede jeg gennemsnitslængden på pauserne, da pauser ligeledes påvirker lytterens opfattelse af tempoet.

Både tempo og pauser kan være betydningsbærende og give teksten eller særlige passager intensitet, vægt og nærvær. Et højt taletempo stiller højere krav til lytterens evne til at afkode sproglydene hurtigt og kan være uhensigtsmæssigt hvis indholdet er komplekst eller vækker store følelser. Omvendt kan det være hensigtsmæssigt hvis oplæseren ønsker at tilføje teksten dramatik i f.eks. sportskommentering. Pauser kan ligeledes være betydningsbærende da "[p]auser isolerer det, der står omkring dem, og derved fremhæver de [...] det, der kommer lige før og lige efter (Skyum-Nielsen 2008, 384). Pauserne er desuden en måde at formidle tekstens typografi til lytteren idet de markerer hvornår et afsnit eller emne afsluttes og et nyt påbegyndes, og de er derfor vigtige i den mundtlige formidling.

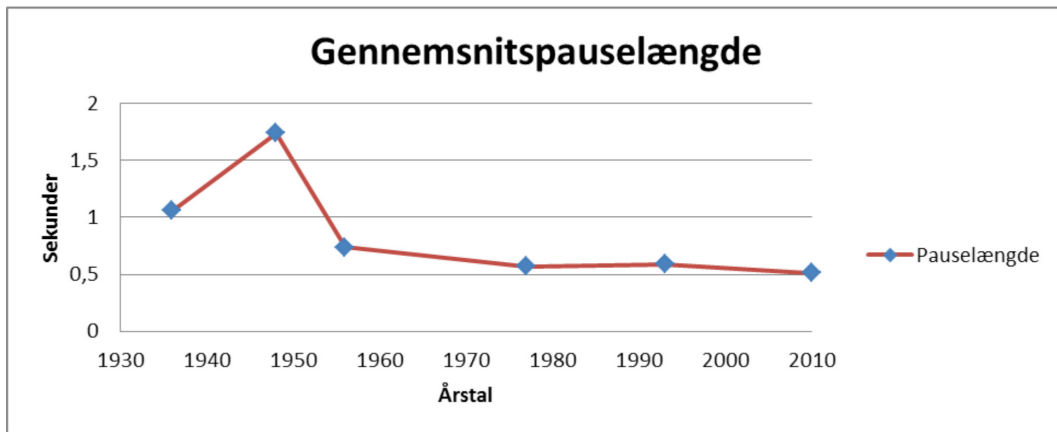
Mine resultater fra analysen i Praat viser at taletempoet i 1936 lå på 160 ord pr. minut. I 1948 findes undersøgelsens laveste taletempo med 147 ord pr. minut, og herefter stiger det støt til 171 ord pr. minut i 1956, 193 ord pr. minut i 1977 og 198 ord pr. minut i 1993. Men så falder taletempoet igen lidt til 190 i 2010. Som nævnt tidligere, er der en del usikkerhed forbundet med min målemetode, og mine resultater viser muligvis kun en udviklingstendens. Men umiddelbart lader taletempoet altså ikke til at være ændret markant siden 1977.

Figur 1. Udviklingen i taletempoet fra 1936 til 2010 målt ved hjælp af *praat-script*.

Selvom pauserne i princippet er helt uafhængige af taletempoet, viser udviklingen i pauserne en lignende tendens. I 1936 er gennemsnitspauselængden på 1,06 sekund, mens den i 1947 er helt oppe på 1,74 sekund. Herefter falder den så til 0,74 sekund i 1956, 0,57 sekund i 1977, 0,59 sekund i 1993 og 0,51 sekund i 2010. Dvs. at gennemsnitspauselængden heller ikke ser ud til at ændre sig markant efter 1977. I 2010 er det desuden værd at bemærke at speakeren begynder at tale allerede inden jinglen er slut hvilket står i skarp kontrast til 1936 hvor velkomsten ”Godaften, her er Pressens Radioavis” afløses af en fire sekunder lang pause. Derudover læses der somme

tider henover punktummer i 2010-udsendelsen: ”Og til slutteligt nyt om vores liv på nettet næsten hver tredje internetbruger (...)”.

Figur 2. Udviklingen af pauserne fra 1936 til 2010 målt ved hjælp af *praat-script*.

Artikulation

Artikulationen betegner måden hvorpå sproglyde formes. At tale velartikuleret betyder at både enkeltlyde og stavelser er præcist dannet og tydeligt adskilt (Jacobsen og Skyum-Nielsen 2007, 203). Artikulation bedømmes ofte på en skala fra distinkt til utydelig. Der findes mig bekendt ingen målemetoder andet end auditiv analyse til at bedømme artikulationen. Det er muligt at anvende Praat til at måle antallet af sagte stavelser pr. minut og sammenligne det med antallet af skrevne stavelser. Men det er ikke muligt på den baggrund at afgøre *hvordan* stavelserne er udtalt, kun om de er udtalt. En hensigtsmæssig artikulation er desuden ikke lig med udtalelse af alle stavelser. De fleste sprogfolk (og -kritikere) er fx enige om at visse ord som *give*, *tage* og *kunne* sagtens kan udtales gi', ta' og ku' (Skyum-Nielsen 2008, 348). Det der derimod ofte kritiseres er at der sker vokal- og konsonantforveksling eller -udeladelse. ”Havet” og ”hadet” skulle øjensynligt begge være blevet til ”ha;ed”, og ”livet” og ”liget” lyder efterhånden ens (Justenlund 2013). Jeg har derfor valgt kun at foretage en auditiv analyse hvori jeg noterer både udeladte stavelser og fonemer (enkeltlyde) og bemærkelsesværdige udtaler.

Den mest distinkte oplæsning er fra 1948 hvor der gøres meget ud af at udtale alle stavelserne. I denne udsendelse siger speakeren: ”Den a-me-ri-kan-ske u-den-rigs-mi-nis-ter Mar-shall” med tydelig udtale og adskillelse af hver enkelt stavelse. Senere i en sætning som ”men man lader forstå” udtales begge stavelser og det bløde d i ”lader”. Dette er bl.a. muligt pga. (og medårsag til) det langsomme tempo. Det er både let at høre og forstå hvad der bliver sagt i denne udsendelse, og der er kun to mindre fejllæsninger (”Et minde fra landbrusk, øh, krisens tid” og ”Efter befrielsen blev han idømt flere års fængsel for sin virksomhed i – sammenhæng med ty-

skerne”). Den meget distinkte artikulation kan dog visse steder, særligt med nutidige ører, virke en smule (over)pædagogisk. Det stemmer også overens med datidens normideal om at oplæserne skulle have en opdragende funktion. Det langsomme tempo i kombination med tunge skriftsproglige sætninger gør det desuden svært at danne sig et overblik over indholdet. I udsendelsen indgår fx denne sætning om landets store indførselsoverskud: ”Det er på tre hundrede og halvtreds millioner kroner, cirka femoghalvfjerds millioner dollars, for årets første måneder, men det er alligevel en forbedring på fyrre procent sammenlignet med tilsvarende periode i fjor.” Sætningen er meget lang (32 ord), indeholder mange informationer og er i det hele taget ikke særlig mundtlig. Derudover kan tal være abstrakte og svære at forstå som lytter. Den gennemsnitlige sætningslængde i denne udsendelse er på 18,4 ord. Skyum-Nielsen anbefaler at der i radioudsendelser i gennemsnit er 14-15 ord/ hel-sætning (2008, 95). Rimeligheden i denne anbefaling vil jeg vende tilbage til.

Med tiden bliver artikulationen lidt mindre distinkt og stavelserne mindre tydeligt adskilt. Men det betyder ikke at udtalen nødvendigvis bliver hverken sjusket eller utydelig. Jeg har i det følgende kigget på udtalen af aspirerede klusiler, altså de ”pu-stede” lukkelyde p, t, og k, på blødt d og g og på fejllæsninger eller utydelig udtale.

Aspirerede klusiler har en tendens til at blive uaspirerede (så p, t og k bliver til b, d og g) i det daglige talesprog, særligt hvis de står sidst i ordet. Men Radioavisens oplæser i 2010-udsendelsen gør sig umage for at sige ”procent” og ikke ”procend” og ”stadistik” (statistik) i stedet for ”sdadisdig”. Trods det højere tempo i 2010 gøres der plads til at adskille ord der ville forårsage konsonantsammenstød som fx ”deres sikkerhedsprogrammer”. Her adskilles ”deres” og ”sikkerhedsprogrammer” af en lille pause, så begge ser bliver tydelige. Oplæseren udviser overblik over sit stof og har kun én fejllæsning (”i to tusinde og end og elleve”). Desværre er der ingen pause i selvrettelsen der indikerer at ”og end” ikke hører til i sætningen. Det må lytteren selv opdage.

Andre bemærkelsesværdige udtaler i de seks analyserede udsendelser er bl.a. at der i 1956 siges ”styrker” med tydeligt r og k og ”sagt” med tydeligt g. Tæt er desuden aspireret og forveksles ikke med et d. Selv i 1977 hvor tempoet som skrevet er sat op, gør oplæseren sig umage med at udtale både fonemer og endelser tydeligt. Det gør at det bløde g i ”tooGfirs” høres, ligesom endelsen i ”kaprede” får plads. I 1993 udtales det bløde g i ”valget”, v’et i ”brev” og endelsen på ”dørene” tydeligt. Til gengæld er der i denne udsendelse nogle steder med utydelig udtale som f.eks. ”Vanddomstolen” som kommer til at lyde som ”manddomstolen”. I 2010 udtales et ord som ”vejrudsigten” som ”værusegdn”. Den sidste stavelse og det bløde d er forsvundet, mens tæt er blevet til et d. Man er dog ikke i tvivl om hvilket ord der menes.

Artikulationen er altså nok blevet mindre distinkt med tiden idet nogle fonemer og stavelser ikke længere udtales. Vi siger fx ikke længere ”styRker” eller ”to-oGfirs”. Alligevel finder jeg i min auditive analyse ikke belæg for at artikulationen i Radioavisen er blevet sjuksket eller svær at forstå. Kun et enkelt sted i de seks udsendelser, nemlig ved ”Vanddomstolen”, er der tvivl om hvad der bliver sagt. Der er heller ikke noget der tyder på at antallet af fejl læsninger øges med et øget tempo.

Dynamik

Emfatiske tryk bruges bl.a. til at fremhæve nogle ord frem for andre (Jacobsen og Skyum-Nielsen 2007, 211f), som når to ting kontrasteres, eller til at fastholde lytternes opmærksomhed, markere indholdsskift og dramatisere indholdet (Blom 2012, 172). Da dansk er et accentuerende sprog, orienterer vi os ud fra trykkene, og ”[f]orståeligheden af det talte sprog etableres i høj grad af *trykkene*” (Onsberg 2008, 247, original kursivering). Trykkene er derfor vigtige vejvisere i den mundtlige formidling. Der findes da også eksempler på uhensigtsmæssig og forståelsesforstyrrende trykplacering i mediesproget: ”Nu er klokken otte” og ”Og så *skal* vi til Afghanistan” (ibid., original kursivering). Metz nævner de ”utallige ulogiske kraftbetoninger” som værende ”typiske for medieargonen” (2012). Det kan være svært at måle emfatiske tryk, og antallet og placeringen af tryk bygger her på et skøn.

De emfatiske tryk er særligt tydelige i oplæsningen fra 1948 hvor oplæsningen bliver meget staccato og nærmest metrisk: ”Der oplyses intet om samtalens indhold, men man lader forstå at den har tjent til en meningsudveksling”. Her fremhæver trykkene også ord der ikke behøvede ekstra vægt (”oplyses”, ”samtalens”, ”forstå”, ”tjent”). Staccato-præget forstærkes desuden af en uvarieret melodik (Hansen 2012, 47). Den manglende differentiering mellem ordenes betydningsmæssige vægt gør at oplæsningen lyder monoton, og lytteren hjælpes ikke til at forstå hvad der er vigtigt ved denne nyhed. I 1956 er der også mange emfatiske tryk som om oplæseren forsøger at understrege vigtigheden eller seriositeten i det sagte, fx: ”Situationen i Ungarn synes uoverskuelig i øjeblikket efter at de russiske militærstyrker i morgen gik til kamp over hele landet.” Skyum-Nielsens anbefaling om 1-2 tryk pr. vejrtrækningsenhed eller frase (2008, 391) må her siges at være overskredet i både 1948 og 1956. I 1977 placeres trykkene i højere grad i overensstemmelse med meningen: ”Ved aktionen i nat blev tre af terroristerne dræbt og en fjerde hårdt såret”. Der lægges vægt på antallet af ramte terrorister (tre og fjerde) og på deres tilstand (dræbt og hårdt såret). I de senere udsendelser er det kendetegnende at trykkene bruges til at kontrastere indholdet: ”Højst på landet og lavest i de større byer” (1993), ”Og fra dansk politik til svensk politik” (2010) samt til at fremhæve nøgleord. Der findes dog også nogle lidt mere tilfældigt placerede tryk i især 1993-udsendelsen: ”Foruden i timeradioavisen i aften, dækker Radioavisen sammen med program tre resultaterne af valget fra klokken toogtyve ti til fireogtyve. Radioavisen klokken fire”

ogtyve er udvidet til et kvarter.” Her havde det nok været mere hensigtsmæssigt at fremhæve nøgleordet ”valget” og evt. tidsrummet hvori valget dækkes: ”tooogyve ti til fireogtyve”.

Placeringen af de emfatiske tryk har altså ifølge min analyse med tiden ændret sig til at være mere indholds- og meningsunderstøttende, ligesom det, jf. eksemplerne, lader til at der er kommet færre af dem. Der er desuden ofte mere end de anbefalede 1-2 emfatiske tryk pr. frase.

Opsummering

I min analyse af Radioavisens sproglige udvikling er der ikke noget der tyder på at taletempoet er steget markant siden 1977. Stigningen ser heller ikke ud til at have forårsaget flere fejllæsninger. Artikulationen er med tiden blevet mindre distinkt, idet stavelserne ikke adskilles eller udtales lige så tydeligt i 2010 som i 1948. Der forekommer dog ingen mumlen, og man er som lytter ikke i tvivl om hvad der bliver sagt i nogen af udsendelserne. Faktisk synes selv de moderne oplæsere at være opmærksomme på at udtale selv de enkelte fonemer tydeligt og korrekt. De emfatiske tryk er meget tydelige og hyppige i de tidlige udsendelser. Efterhånden bruges de emfatiske tryk primært til at kontrastere indholdet og til at fremhæve nøgleord og er derfor mere meningsunderstøttende end opmærksomhedsskabende.

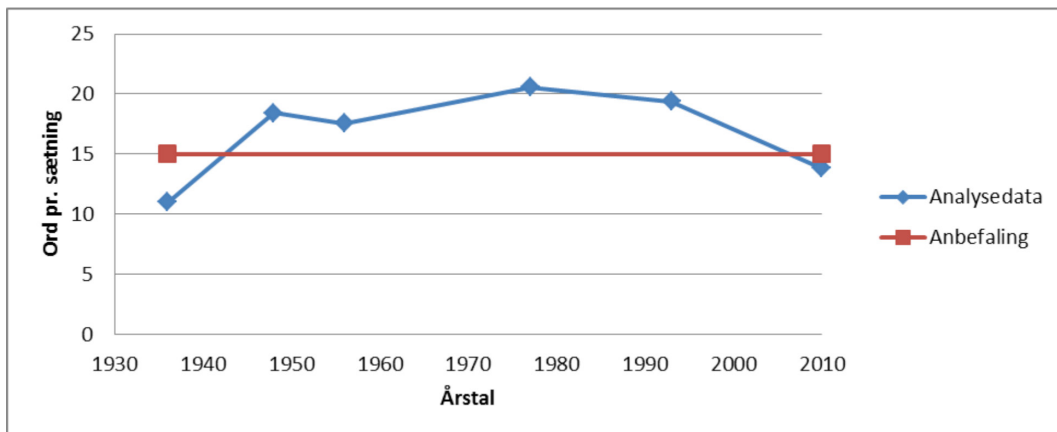
Mine resultater stemmer ikke overens med den kritik der er blevet fremsat om temposyge, stavelseskannibalisme og trykkesyge. Til gengæld bakkes de op af den øvrige forskning. Thøgersen har bl.a. målt artikulationshastigheden i Radioavisen fra 1930'erne til 2000'erne. Hans resultater viser at hastigheden er højest i 1970'erne, hvorefter den holder et nogenlunde jævnt leje (Thøgersen 2011, 195). Årsagen til at moderne talesprog alligevel kan lyde hurtigere kan skyldes at antallet og længden af pauser er faldet. Mine resultater viser at pauserne er blevet både færre og kortere siden 1940'erne. På Thøgersens graf falder pauselængden dog først fra midten af 50'erne (2011, 197). Kombinationen af pauser og artikulationshastighed kalder Thøgersen talehastighed. Talehastigheden er ifølge hans målinger steget med faktor 1,5 i løbet af 70 år (2011, 195). Vi taler altså 1,5 gange så hurtigt som for 70 år siden. Thøgersen konkluderer desuden at artikulationen er blevet mindre distinkt og at stavelserne ikke er så skarpt adskilte og udtalte som tidligere (2011, 207f).

Mht. de emfatiske tryk, har Blom lavet en grundig pragmatisk analyse af trykets funktion i TV-Avisen som viser at ”tumpetryk” ikke nødvendigvis er udtryk for værtens manglende sproglige sans. Derimod er de emfatiske tryk ofte både emotivt og konativt motiveret og kan have en dynamisk funktion, idet de fastholder lytters opmærksomhed og overbeviser både kilder og lyttere om journalistens fremlæggelse af sagen (Blom 2012, 172). Blom konkluderer desuden at det ”afgørende er ikke *hvor mange* tryk der bruges, men *hvordan* de bruges (ibid., 173, original kursiv).

vering). Mange tryk er altså ikke nødvendigvis udtryk for trykkesyge. Samtidig angiver Blom at Skyum-Nielsens anbefaling om max 1-2 emfatiske tryk pr. frase synes vilkårligt fremsat, og der er ingen beviser for at flere tryk skulle volde publikum problemer (Blom 2012, 172). Tværtimod behøver ”en høj trykfrekvens [...] hverken at være umotiveret, ulogisk eller svær at forstå” (ibid.).

Lidt om mundtlighed

Som nævnt ovenfor, er der i DR gjort en indsats for at gøre oplæsningen mere talesproglig. Noget af det der kendetegner talen er at publikum er underlagt korttidshukommelsen. Lytteren kan ikke gå tilbage og læse/ høre sætningen igen, og det anbefales derfor at det talte sprog er simplere end det skrevne. Lytteren bruger først og fremmest sin koncentration til at fortolke for at få fat i de overordnede linjer (Hansen 2007, 53). Det betyder også at man ofte formulerer sig i (korte) helsætninger frem for i mange ledsætninger (Jacobsen og Skyum-Nielsen 2007, 193). Som nævnt før anbefaler Skyum-Nielsen at helsætninger i radioen i gennemsnit er på 14-15 ord. Den gennemsnitlige sætningslængde ligger efter 1936 tæt på eller over denne anbefaling, og i alle udsendelser overskrides anbefalingen om max 25 ord pr. helsætning (Hansen 2012, 73). Der sker en ændring omkring 1977 hvorefter sætningslængderne falder. Dette kunne tyde på at sproget også på sætningsniveau er blevet mere mundtligt de sidste 30-40 år, idet kortere sætninger er lettere for lytteren at overskue og forstå.

Det talte sprog kendetegnes derudover som noget nærværende og levende fordi talen kun lever i den situation som taler og lytter befinder sig i sammen. Derudover tager talesproget hensyn til taleren (og lytteren), mens skriftsproget tager hensyn til syntaksen (Ong 1996, 38). Talesproget er altså ikke underlagt de samme grammatiske krav og lingvistiske strukturer, hvilket gør talesproget mere dynamisk og foranderligt.

Brugen af de sidste to mundtlighedskriterier; melodik og klang, underbygger antagelsen om at oplæsningen er blevet mere nærværende. I 1948 læses nyheden om Knud Bachs død op med samme melodik og klang som nyheden om fundet af store rejefelter i Diskobugten på Grønland. Men i 2010 er der større skift og personlighed i stemmen. Fx kan man høre oplæseren smile når han siger ”Ja, det var Per Gade der forgæves forsøgte at klikke sig ind på selvbetjening i Brønderslev” som en personlig kommentar til indholdet. Som modsætning til den mere komplekse sætning fra 1948 om Danmarks indførselsoverskud (se afsnittet om artikulation ovenfor), kan man fremhæve en sætning som ”Og så tager vi et ordentligt hop” fra 2010-udsendelsen. Det er altså ikke kun sætningskonstruktionen, men også den paraverbale levering der har ændret sig i retning mod det mere mundtlige og nærværende. Mere populært sagt er oplæseren rykket tættere på os, og der er ikke længere denne opdragende, belærende distance mellem oplæser og lytter. Oplæseren bag stemmen fornemmes nu i modsætning til tidligere, dog uden at fokus fjernes fra indholdet.

KRITIK OG RETORIK

Resultaterne i min analyse stemmer altså ikke overens med kritikernes påstande. Det har heller ikke været muligt for mig at efterprøve påstandene på kritikernes præmisser, da der meget sjældent angives metoder eller eksempler på hvor og hvornår den omtalte sproglige dårlighed er observeret. I avisartikler hvor pladsen er begrænset og hvor genren ikke er oplagt til gengivelse af daterede eksempler og kurver over udviklingen, er det måske forståeligt. Men selv i forskningen på området er det svært at finde dokumentation for at forståeligheden er nedsat eller at det, hvis det viser sig at være tilfældet, skyldes et for hurtigt tempo eller udtalesjusk – selvom det virker plausibelt. Skyum-Nielsen skriver eksempelvis:

Artikulationen og udtalen skal holde et ordentligt niveau. Det gør den (...) ikke i dagens Danmark, generelt. Og faktisk ser vores kollektive dårligdomme ud til at besvære forståeligheden i umanerlig høj grad. Det talte sprog forstås mange gange slet ikke (...) Man savner tit kvalitet a la Ghita Nørby, Søren Pilmark og Tue Abelskov, tak! (2008, 427f).

Her mangler der dels belæg for at det talte dansk ikke længere forstås, at det skyldes artikulationen og udtalen og en forklaring på hvad der gør Ghita Nørby og Søren Pilmark bedre sprogbrugere end os andre. Udover de tre nævnte fremhæves følgende sproglige forbilleder flere gange: Karl Bjarnhof (f. 1898), John Danstrup (f. 1919) og Ole Emil Riisager (f. 1932). Men hvad der gør disse tre til særligt gode stemmebrugere fremgår ikke. Lidt provokerende kunne man vove den påstand at det er deres alder. Blandt kritikerne er der nemlig en tendens til at favorisere tidligere tiders udtale og ældre oplæsere. Det ses dels af eksemplet ovenfor og af det følgende:

For nylig hørte jeg et radioklip fra 1980'erne, hvor Dea Trier Mørch flere gange på smukkeste vis sagde »lavede« med distinkt udtale af »v«. Bortset fra i absolut forlyd (som i »ven«) har v'et i løbet af et par årtier været på en ukontrollabel nedtur. Via en usikker skyggetilværelse som slapt w har bogstavet nu lidt den endelige kvælningsdød i mange ords udtale. (Justenlund 2013).

Det virker mærkeligt i en lærebog fra 2008 og i en avisartikel fra 2013 at anbefale en 30-40 år gammel udtale. Særligt når det ikke underbygges at sprogbrugen skulle være bedre dengang eller hvad der skulle gøre datidens oplæsere bedre (udover at de havde en distinkt udtale af v). En af de vigtigste funktioner Radioavisen har, er at den skal formidle nyheder til alle (Hansen 2012, 30f). Sprogformen må derfor ikke være ekskluderende over for bestemte befolkningsgrupper. Kritikerne synes udelukkende at fokusere på ikke at ekskludere den ældre generation, og der tages ikke højde for den konstante udvikling der er i talesproget. Derimod fastholdes Radioavisen i den docerende og sprogligt uddannende rolle som den havde før i tiden.

Skyum-Nielsen giver nogle eksempler på hvor slemt det står til med artikulationen. I den ene øvelse i *Godt Dansk* angives ”fem eksempler [...] nedskrevet fra de danske ætermedier [...] i begyndelsen af 2000-tallet” (2008, 347), heriblandt ”dåvails-geng”. Dette skulle være ”stavelses-kannibalens” udgave af ”der er overvejelser i regeringen”. Så grelle eksempler på stavelsesreduktion har jeg ikke fundet i nogen af de radioavisser jeg har lyttet til. Forståeligheden afhænger sandsynligvis af øret der hører, men det har jo åbenbart været muligt for Skyum-Nielsen at forstå det sagte siden han kan skrive ”oversættelsen” længere nede på samme side. Påstanden om at forståeligheden er i fare mangler altså endnu belæg.

Årsagen til den sjuskede artikulation og til den nedsatte forståelighed (eftertanke og ro) skyldes ifølge Skyum-Nielsen at tempoet ikke er som for 40-50 år siden:

I nyheds- og oplæsningsproget dominerede de moderate eller langsomme tempo for 40-50 år siden. Men nu foregår meget i hæsblæsende og åndeløst huhej-tempo. Resultatet er fejl, som vi så i læssevis under artikulation. Men stresseriet og den vilde jagt betyder også, at eftertanken og roen får meget dårlige vilkår. Det virker vanvittigt ligefrem at konkurrere på tempo, frem for på omtanke, træfsikkerhed og kvalitet. (2008, 381).

I min analyse har jeg ikke fundet at det gradvist øgede tempo giver anledning til ”stresseri” eller flere fejllæsninger. Og heller ikke her findes der i Skyum-Nielsens materiale tegn på at et empirisk arbejde skulle ligge bag. Skyum-Nielsen skriver videre at: ”Det er vigtigt at ramme et hensigtsmæssigt og ikke for hurtigt grundtempo” (2008, 381). Men hvad et ”ikke for hurtigt grundtempo” er eller hvordan man

finder det mest hensigtsmæssige udfoldes ikke yderligere. Også anbefalingen, som jeg har refereret til ovenfor, om at helsætninger i radioen i gennemsnit bør være på 14-15 ord, synes at være lige så arbitrært fastsat som anbefalingen om 1-2 emfatiske tryk pr. frase.

Trods denne lidt hårde kritik kan Skyum-Nielsen og de øvrige sprogkritikere godt have ret i deres påstande. Blom medgiver i sin artikel at Skyum-Nielsens kritik af nyhedsværternes brug af emfatiske tryk ”muligvis er berettiget”, men den er ”ikke underbygget videnskabeligt set” (2012, 149). Og det er mange af de andre kritikpunkter og anbefalinger heller ikke. Derudover udvikler kritikken sig ofte til en byge af spredhagl hvor oplæsere, skuespillere, DR og sprogforskere på skift bliver angrebet for deres overordnede sprogbehandling. Vi risikerer at basere vores opfattelse af sprogudviklingen på en bestemt generations reaktioner på at sproget ikke længere lyder som da de var unge. Disse sprogkritikere er med til at give os øvrige sproginteresserede en opfattelse af at dansk lyder grimt, er svært at forstå og kun bliver værre med tiden.

Aptum eller puritas?

Det hensigtsmæssige eller det rigtige? Så enkelt kan sprogdebatten måske stilles op. Hvor sprogkritikerne synes at forestille sig at der findes regler for udtale, så nogle udtaler er mere rigtige end andre, vil retorikere insistere på at det ”rigtige” afhænger af situationen. Selvfølgelig skal udtalen først og fremmest forstås, og det er da også først ”når vi når dertil hvor vi rent faktisk forstår hvad det er folk vil sige [at] vi begynder at lægge mærke til nuancerne i sproget” (TV! TV! TV! 5.45 min.). Men talesproget kan som nævnt ikke underlægges samme grammatiske krav og strukturer som skriftsproget. Derimod er talesproget dynamisk og må vurderes i forhold til den situation det optræder i. Det skriver grundlæggeren af retorikstudiet ved Københavns Universitet Jørgen Fafner:

”God tale” kan vurderes ud fra to sammenhængende kriterier: hensigtsmæssighed og kvalitet. Lægger man det sidste til grund for en taleundervisning i form af et smagsbestemt skønhedsideal, ender man i det sproglige formynderi. Tager man derimod udgangspunkt i det første kriterium, i hensigtsmæssigheden, og gør denne til basis for den æstetiske vurdering, så kan man ved en simpel model demonstrere, at ”god tale” og ”smukt sprog” ikke nødvendigvis er absolutte, men funktioner af talesituationen. (Fafner 2005, 80)

Talesituationen er afgørende for vurderingen af hensigtsmæssigheden. Der er ingen tvivl om at sproget i Radioavisen skal være korrekt og leve op til den stildyd, der i retorikkens klassiske tradition kaldes *puritas*. Men først og fremmest skal det

være hensigtsmæssigt og passende (*aptum*): ”*Aptum* bør forstås som det overordnede *pragmatiske* kriterium der er bestemmende for de tre andre [stildyder; *puritas*, *perspicuitas* (klarhed) og *ornatus* (fynd)]. (...) Dvs. at det er hensynet til *aptum* der afgør hvilken rolle de tre andre stilkvaliteter skal spille.” (Jørgensen og Kock 2009, 179f, original kursivering). Udover at være overordnet er *aptum* i kraft af situationshensynet også dynamisk: ”*Aptum* angiver at stilen skal være *passende*, dvs. egnet til den pågældende kommunikationssituation og afstemt efter dens enkelte faktorer” (ibid., original kursivering). Ved igen og igen at fremhæve ældre tiders oplæsning og udtale risikerer sprogkritikerne at give indtryk af at ”sprogriktighed” er en statisk størrelse.

Men det er det næppe, og det kan også forklare hvorfor denne kritik af moderne sprogbrug synes at være eviggyldig. I 1912 skriver skuespiller og stemmetræner Peter Jerndorff at ”alt det Jaskeri med Sproget, både i Tale og i Læsning, bør alvorligt bekæmpes, og alle Danske burde derfor af al Magt arbejde for Sprogets Renhed.” (1912, 9). Melchior skriver i 1959 at han frygter at hans ”børnebørns børn vil finde det naturligt at *booke* et hotelværelse eller bo i *attraktive* lejligheder.” (1959, 19). I begge tilfælde må vi nok erkende at sproget har udviklet sig trods protesterne. Et bud på hvorfor protesterne og kritikken fortsat består kan være at ”[s]progøret er for de fleste konservativt, og nyhederne vil man gerne have [...] ikke bryder for mange normer” (Lund i jubilæumsudsendelsen, 33.50 min). Jeg forventer således heller ikke at den subjektive og generaliserende sprogkritik forsvinder med denne artikels plædering for at bedømme sproget i den situation hvor det er anvendt.

Jeg mener nemlig at netop situationshensynet er afgørende for hvorfor det sprog der tales nu er mere hensigtsmæssigt end det der taltes tidligere. Efterhånden som (multi-)medielandskabet har ændret sig, har sproget måttet tilpasse sig – og i øvrigt følge med det øvrige talesprog uden for medierne – for at fastholde lytterne. Dog har Radiavisens sprogbrug stadig været lidt konservativt for at opfylde forventningerne om at Radioavisen ikke er sprogfornyende, men sprogbevarende. Den docerende, ophøjede talestil der fandtes i monopolets tid ville sandsynligvis ikke passe til nutidens lyttere. Tværtimod ville et langsomt tempo og meget distinkt artikulation hurtig kunne virke opak og distanceret fordi oplæsningen ville lyde anderledes end det øvrige talesprog og mediesprog. DR skal altså ikke smide deres opdragende rolle helt overbord idet de stadig påtager sig

et medansvar for den samfundsopgave, der består i at gøre nye og utrænede brugere af det danske sprog, fx børn og indvandrere, til aktive og kompetente sprogbrugere. Derfor er stavelseskanibalisme, forkert vokalfarve og mudrede konsonanter ikke kun et problem i forhold til de af landets læserbrevsskribenter, der interesserer sig for sprogbrugen i DR (DR's sprogpolitik 2009).

Men DR er stadig af konkurrence- og lytterhensyn nødt til at følge med den sproglige udvikling. Hvis Radioavisen fx ikke havde foretaget skiftet fra det skriftnære til det talesproglige, ville Radioavisen sandsynligvis være sværere at forstå og sværere tilgængelig. Det kunne medføre at Radioavisen mistede lyttere og ikke leverede nyheder i et ”letforståeligt, enkelt og ligetil” sprog (jubilæumsudsendelsen 29,50 min.). Praksis ændredes netop fordi de oplæste nyheder med tiden forekom for ophøjede og skriftprægede, og der er i dag et ideal om at nyhederne leveres mere talesprogligt for at fokus ikke fjernes fra indholdet (DR’s sprogredaktør Martin Kristiansen i TV! TV! TV! 7,10 min.). Radioavisens primære rolle er ikke længere at være normsættende, men at formidle i et lettilgængeligt, altså mundtligt, sprog. Kun sådan skabes der nærvær og kontakt til lytteren. Oplæserens stemme skal stadig være transparent, men ikke i den forstand som man forstod begrebet før i tiden hvor mennesket bag slet ikke måtte fornemmes. Transparens i dag er netop at mennesket bag fornemmes, så oplæsningen ikke bliver mekanisk eller påtaget stiv. Hvis oplæseren ”har en for unuanceret viden om forskellen på det talte og det skrevne, så fraseeringen for eksempel formes efter manuskriptets kommatering”, og hvis han ”overartikulerer (...) i et misforstået forsøg på at gøre talen tydelig”, bliver stemmen opak (Hansen 2007, 55). ”Resultatet er et manieret sprog, der ikke afspejler den levende mundtlighed, som omgiver os”, og det skaber ”en uhensigtsmæssig distance mellem afsender og modtager.” (ibid.).

I et multimedielandskab hvor der er rift om brugerens opmærksomhed, er der behov for at sproget tilpasses. Det virker usandsynligt at nogen institutioner der er afhængige af lytter- og seer-tal skulle vælge at påtage sig opgaven som sproglærer og opdragende instans sådan som nogle kritikere foreslår. Og spørgsmålet er også om det er nødvendigt.

En afsluttende indvending

En forudsætning for at Radioavisen og DR fortsat leverer forståelige nyheder i øjenhøjde er, som Hansen også skriver, at oplæserne er sprogligt bevidste og kender til mundtlighed. Det kræver et intenst og vedvarende arbejde fra både DR og oplæsernes side, ligesom det er vigtigt at gøre nye oplæsere opmærksomme på den nyheds-tradition de indgår i, så de forstår deres funktion og de forventninger der stilles til dem. DR’s sprogpolitik bør efter min mening desuden uddybes på det paraverbale plan, da ”stavelseskannibalisme, forkert vokalfarve og mudrede konsonanter” er for upræcise angivelser af hvor og hvordan der bør sættes ind. DR bør som public service-virksomhed være blandt de førende på sprogområdet og investere i stemmetræning og løbende evalueringer af sprogbrugen. Måske skal man endda indføre sproglige screeninger, som Jørn Lund foreslår (TV! TV! TV! 13,50 min.) for fortsat at sikre et korrekt, klart og hensigtsmæssigt sprog i radio og tv.

KONKLUSION

Med denne artikel har jeg ønsket at bidrage til og nuancere sprogdebatten. Jeg har med min analyse forsøgt at vise hvordan den paraverbale udvikling i oplæsningen af Radioavisen kan måles, så man har valide data at danne sine påstande og bedømmelser ud fra. Min analyse af seks udsendelser fra perioden 1936-2010 underbyggede ikke de gængse kritikpunkter af mediesproget. En gennemgang af kritikernes påstande om at sproget er blevet hurtigere og mere sjusket viste sig desuden at være uunderbygget. Kritikerne synes at holde den moderne mediesprogbrug op imod idealer der var gældende for flere årtier siden uden at tage hensyn til at de retoriske vilkår som nutidens oplæsere og værter opererer i har ændret sig. Ved at tage hensyn til Radioavisens skiftende retoriske vilkår og normer for hensigtsmæssighed er det derimod muligt at argumentere for at sproget er blevet bedre - eller i hvert fald mere hensigtsmæssigt. Sproget tager med sit højere tempo, de emfatiske tryk og mindre distinkte artikulation netop hensyn til den konkurrence der er om lytterne og til det øvrige talesprog som lytteren udsættes for og identificerer sig med. Hvis Radioavisen derimod udelukkende benytter sig af et talesprog der er i overensstemmelse med fortidens idealer, risikerer oplæsningen at virke distanceret, docerende og opak. Det vil stride imod principperne for mundtligt formidlende sprog og sandsynligvis vise sig decideret uhensigtsmæssigt.

Thea Feveile Sejr Hansen er cand.mag i retorik med stemmebrugsprofil, Københavns Universitet. Ejer og driver Retorisk Tale hvor hun underviser i stemmebrug, mundtlighed, taleskrivning og speak. Kunderne omfatter bl.a. SBS TV/ kanal 6, CSE (Copenhagen School of Entrepreneurship), Herlev Hospital og Radikal Ungdom. Tidligere underviser på CBS i "Tanke, tale, tekst". Har desuden været i praktik som stemmetræner på Det Kongelige Teater samt studeret skuespil, instruktion og Shakespeare-opsætninger et semester i London. Kontakt: theafsh@gmail.com.

LITTERATURLISTE

- Albeck, Ulla. 1948. *Farlige Ord. Rettesnor for rigtig Udtale af dansk Rigssprog*. Statsradiofonien.
- Berlingske Tidende. 2006. *Manden med stemmen*. Trykt 1. august 2006. Besøgt 12. maj 2013. <http://www.b.dk/kultur/manden-med-stemmen>
- Bitzer, Lloyd. 1992. "The rhetorical situation". *Philosophy and Rhetoric* vol. 25: 1-14. Pennsylvania State University Press.
- Blom, Jonas Nygaard. 2010. "Public service-dansk skal rumme det hele." I *Public Service – i praksis og i fremtiden* red. af Erik Nordahl Svendsen: 21-46. Århus. Forlaget Ajour.
- Blom, Jonas Nygaard. 2012. "Når værterne trykker den af". I *NyS 42, Dansk Talesprog*. Dansk Sprognævn.
- DR P1. 2006. *Radioavisens jubilæumsudsendelse*. Sendt 30. juli 2006. Besøgt 17. april 2013. <http://www.dr.dk/P1/radioavisen/Radioavisen.htm>
- DR. 2001. Sprogpolitik 2001: *DR i offensiv for sproget*. Besøgt 17. april 2013. http://www.dr.dk/NR/rdonlyres/D0F84992-F0E6-4107-A2B2-72B6F-35B42D4/264946/DR_i_offensiv_for_sproget1.pdf
- DR. 2009. Sprogpolitik 2009. Besøgt 17. april 2013. <http://www.dr.dk/NR/rdonlyres/D0F84992-F0E6-4107-A2B2-72B6F-35B42D4/1199706/SprogpolitikFebruar20091.pdf>
- DR2. 2011. *Kampen om sproget: DR det gode eksempel* (3:5). Sendt 10. april 2011. Besøgt 17. april 2013. <http://www.dr.dk/tv/se/kampen-om-sproget/kampen-om-sproget-dr-det-gode-eksempel-3-5/#!/02:07>
- DR2. 2012. *TV! TV! TV!* Sendt 6. februar 2012. Besøgt 17. april 2013. <http://www.dr.dk/tv/se/tv-tv-tv/tv-tv-tv-4>
- Fabricius, Julie. 2010. "Den gale formidling". *Information*. Besøgt 6. maj 2013. <http://www.information.dk/237862>
- Fafner, Jørgen. 2005. *Retorik. Klassisk og moderne*. Akademisk Forlag.
-

Hansen, Jette Barnholdt. 2007. "Den Intentionelle Stemme." I *Rhetorica Scandinavica* 44: 44-62. Retorikforlaget.

Hansen, Thea Feveile Sejr. 2012. *Radioavisen fra Øje til Øre*. Speciale i retorik. Institut for Medier, Erkendelse og Formidling. Københavns Universitet. Vejleder: Jette Barnholdt Hansen.

Jacobsen, Henrik Galberg og Skyum-Nielsen, Peder. 2007. *Dansk Sprog*. En grundbog. Schönbergs Forlag.

Jerndorff, Peter. 1912. *Tale og Læsning*. Gyldendals Boghandel. Nordisk Forlag.

Justenlund, Ole Gustav. 2013. "Danskernes sproglige dovenskab". Berlingske Tidende. Besøgt 17. april 2013. <http://www.b.dk/kronikker/danskeres-sproglige-dovenskab>

Jørgensen, Charlotte og Kock, Christian. 2009. "Form og stil" i *Retorik. Teori og Praksis*. red. af Charlotte Jørgensen og Lisa Villadsen, 237-250. Frederiksberg. Samfundslitteratur.

Larsen, Julie Errboe. 2010. *Udtaleudvikling i DR's radioavis*. Speciale i lingvistik. Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab. Københavns Universitet. Vejleder: John Tøndering.

Lund, Jørgen. 1991. "Danmarks Radio". I *Dansk Identitetshistorie Bind 4 Danmark og Europa 1940-1990*: 421-540. København. C. A. Reitzel.

Melchior, J. A. 1959. *Pressen og sproget*. Nogle strøtanke. Berlingske Forlag.

Metz, Georg. 2012. "Den stereotype formidling". Information. Besøgt 17. april 2013. <http://www.information.dk/317331>

Ong, Walther J. 1996. *Orality and Literacy. The technologizing of the Word*. Routledge London and New York.

Onsberg, Merete. 2009. "Oplæsning" i *Retorik. Teori og Praksis*. red. af Charlotte Jørgensen og Lisa Villadsen, 237-250. Frederiksberg. Samfundslitteratur.

Poulsen, Ib. "Radioavisen og forståeligheden". *Mål og Mæle Årg. 12, nr. 3*: 13-20.

Skyum-Nielsen, Peder. 2008. *Godt Dansk*. Syddansk Universitetsforlag/ DR.

Svendsen, Erik Nordahl. 2010. *Public Service – i praksis og i fremtiden*. Århus. Forlaget Ajour.

Thøgersen, Jacob. 2011. "Talesprog i radioavisen: Det kanoniserede talesprogs anatomi". I *Danske Talesprog bd. 11*: 185-214. Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for dialektforskning. Museum Tusulanums Forlag.

KILDER TIL RADIOAVISENS HISTORIE

Dr.dk:

<http://www.dr.dk/OmDR/Fakta+om+DR/Historie/20060505094100.htm>

Besøgt 17. april 2013.

Den Store Danske Encyklopædi:

http://www.denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Massemedier/Tv,_danske_institutioner/Danmarks_Radio?highlight=danmarks%20radio Besøgt 17. april 2013.

Aarhus Universitet:

Danmarks Radio 1925-: <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/danmarks-radio-1925> Besøgt 17. april 2013.

Radio 1900-: <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/radio-1900> Besøgt 17. april 2013.
